

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ
СПЕКТРУ АУТИЗМУ ДО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу групи SoO1-M23z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Кравчук Катерина Олександрівна

Керівник: **Чопік О. В.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З РСА	7
1.1. Адаптація дітей з типовим розвитком до навчання в закладі загальної середньої освіти як педагогічна проблема	7
1.2. Особливості соціальної адаптації дітей з РСА до навчання в закладі загальної середньої освіти.....	13
1.3. Шляхи підвищення рівня адаптації учнів з РСА до навчання в інклюзивному закладі	21
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	30
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З РСА ДО НАВЧАННЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ЗАКЛАДІ	31
2.1. Методика дослідження та аналіз результатів адаптованості учнів з РСА до навчання в інклюзивному закладі	31
2.2. Програма формування соціальної адаптації дітей з РСА до навчання в умовах закладу загальної середньої освіти	41
2.3. Аналіз результатів дослідження в кінці навчального року	52
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	59
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	71

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

РСА – розлади спектру аутизму.

ООП – особливі освітні потреби.

ВСТУП

У сучасному світі відкрито багато можливостей для дітей з особливими освітніми потребами (ООП), включаючи можливість отримати якісну освіту в умовах закладу загальної середньої освіти. Діти з ООП стали складною соціальною групою, що потребує особливої уваги та підтримки. Головною метою навчання дітей з ООП є сприяння їх інтелектуальному, соціальному та емоційному розвитку та забезпечення їх майбутнього успіху в суспільстві. У зв'язку з цим, важливо, щоб освіта була спрямована на їх потреби та здібності, забезпечувала можливість розвитку їх потенціалу, успішної адаптації у соціумі, а також відкривала нові можливості для їхнього самореалізації.

На часі у педагогів інклюзивних закладів виникають значні труднощі у роботі з дітьми з розладами спектру аутизму (РСА) у період їх адаптації до навчання. Соціальна адаптація дітей із РСА пов'язана з особливими труднощами, пов'язаними зі специфікою аутистичного дизонтогенезу, тому цей процес є значно складнішим та довготривалішим у них у порівнянні з дітьми з нормотиповим розвитком. Проблемою адаптації дітей з РСА до навчання займалися такі науковці, як: А. Богуш, І. Будницька, Л. Виготський, О. Вознюк, І. Галич, В. Засенко, В. Ковальова, Н. Колизаєва, Л. Корель, А. Мельник, К.Островська, Т.Скрипник, В.Тарасун, Д.Шульженко та інші.

Серед причин, що ускладнюють шкільну адаптацію дітей з РСА, батьки і фахівці ставлять на перше місце проблеми поведінки, зокрема, прояви агресії, складності комунікації, соціальну дизрегуляцію, а також недостатньо сформовані шкільні навички, порушення мовлення, залежність від допомоги інших людей. Успішній адаптації дітей з РСА також перешкоджають: відсутність асистента вчителя в інклюзивному класі, недостатньо адаптований простір, методична неготовність педагогів до роботи з цією категорією учнів, неготовність дітей з нормотиповим розвитком до навчання з ровесником з РСА тощо. Тому на часі актуальною є проблема забезпечення сприятливих умов для соціальної адаптації дітей з РСА в умовах інклюзивного навчання. З огляду на це було обрано тему кваліфікаційної роботи магістра: **«Соціальна адаптація дітей**

з розладами спектру аутизму до навчання у закладі загальної середньої освіти».

Мета дослідження – розробити програму формування соціальної адаптації дітей з РСА до навчання в умовах закладу загальної середньої освіти.

Завданнями дослідження є:

1. Проаналізувати проблему адаптації дітей з типовим розвитком до навчання у закладі загальної середньої освіти.
2. Вивчити особливості соціальної адаптації дітей з РСА до навчання в закладі загальної середньої освіти та шляхи її підвищення.
3. Дослідити рівень адаптованості учнів з РСА до навчання в інклюзивному закладі.
4. Розробити програму формування соціальної адаптації дітей з РСА до навчання в умовах закладу загальної середньої освіти.

Об’єкт дослідження: процес соціальної адаптації дітей з РСА.

Предмет дослідження: програма формування соціальної адаптації дітей з РСА до навчання в інклюзивному закладі.

Методи дослідження:

теоретичні: вивчення та аналіз спеціальної психолого-педагогічної літератури, вивчення досвіду роботи інклюзивних закладів для з’ясування стану проблеми адаптації учнів з РСА;

емпіричні: анкетування, констатувальний експеримент;

статистичні: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості експериментальної апробації програми формування соціальної адаптації дітей з РСА до навчання в інклюзивному закладі, яка може використовуватись вчителями, асистентами вчителів, корекційними і соціальними педагогами, психологами в освітній роботі інклюзивного закладу.

База дослідження: Березнівський ліцей №1 імені Миколи Буховича I-III ступенів Березнівської міської ради Рівненського району Рівненської області,

Балашівський ліцей I-III ступенів Березнівської міської ради Рівненського району Рівненської області, Князівський ліцей I-III ступенів Березнівської міської ради Рівненського району Рівненської області.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Апробація роботи відбулася на IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Психолого-педагогічний супровід дітей з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціальної та інклюзивної освіти» 8 листопада 2024 року. Результати дослідження відображено в 1 публікації.

ВИСНОВКИ

Теоретичне і практичне вивчення проблеми соціальної адаптації учнів з РСА до закладу загальної середньої освіти дозволило виокремити наступні висновки відповідно до поставлених у роботі завдань.

Проблема адаптації до школи дітей з розладами спектру аутизму є предметом великої кількості різних досліджень у педагогіці, психології, медицині та інших науках. Адаптація дітей з РСА до навчання в закладах загальної середньої освіти має свої особливості: тривалий період адаптації, труднощі в комунікації та складнощі соціалізації. На початку шкільного життя такі діти стикаються з проблемами в організації навчального процесу, відчують труднощі у спілкуванні з однолітками та вчителями, що потребує індивідуального підходу, постійного заохочення та підтримки. Нездатність самостійно адаптуватися до змін у шкільному режимі може призвести до емоційних зривів. Ще одним важливим пунктом в процесі адаптації є створення комфортного соціально-побутового та навчально-виховного середовища для дітей з РСА. Це передбачає адаптацію шкільних приміщень для цієї категорії учнів та формування команди фахівців, які забезпечать супровід їх навчання. Лише за таких умов можна досягти значних результатів у соціальній адаптації дітей з РСА в закладах загальної середньої освіти.

У процесі констатувального експерименту ми виявили, що не кожна дитина з РСА може повністю адаптуватися у закладі загальної середньої освіти за один рік. Проте корекційно-розвиткова робота з учнем з РСА все рівно буде ефективною, оскільки у результаті дитина зможе:

- покращити поведінку;
- розвинути навички комунікації;
- оволодіти навичками самообслуговування;
- згладити негативні прояви поведінки;
- навчити проводити вільний час.

Також було проведено аналіз опитування та анкетування батьків, що дозволило виокремити найбільш поширені проблеми, з якими вони зустрічаються.

На основі проведеного нами дослідження розроблено програму соціально-педагогічної роботи з дітьми з РСА. Виявлено, що своєчасна діагностика та застосування соціально-педагогічної корекції сприяють максимальній адаптації та соціалізації дітей з РСА. Ця програма включає діагностику поведінкових розладів, безпосередню корекційну роботу з дитиною та її соціалізацію.

Для успішної соціальної адаптації дітей з РСА можуть застосовуватися різні педагогічні технології, що формують стратегію поведінки і закріплюють знання, отримані дітьми, а також розвивають самостійність мислення, сенсорні здібності, активізують мовленнєві процеси, стимулюють розвиток допитливості та зацікавленості в навчанні. Процес навчання та розвитку дітей з РСА можливий лише за умови спеціальної підготовки педагогів інклюзивних закладів, фахівців у галузі психології, медицини, корекційної педагогіки тощо. Злагоджена співпраця фахівців мультидисциплінарної команди сприяє їхньому професійному та особистісному розвитку і є потужним ресурсом для ефективної допомоги дітям з РСА та їхнім сім'ям. Інтеграція цих дітей в загальноосвітню систему в шкільному віці може суттєво вплинути на їхній розвиток, зокрема, на покращення пізнавальних і комунікативних навичок, соціалізації та інтелектуальних здібностей.

Пристосування або адаптація закладу освіти до потреб дитини включає не лише архітектурну доступність, а й формування сприятливого мікросоціального клімату, атмосфери підтримки та значимості кожного учня в шкільній системі.

Отже, проблема соціальної адаптації дітей з РСА до навчання у закладі загальної середньої освіти є дуже важливою та актуальною. Дійсно, успішна інклюзія вимагає комплексного підходу, що охоплює архітектурну, технічну, методичну та дидактичну доступність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В., Антонюк Н. Адаптація дітей з особливими потребами до навчання в початковій школі. Луцьк, 2018. 34 с.
2. Бабарикіна І. В. Психологічні особливості корекційної роботи зі шкільними страхами. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. Харків: ХНУ, 2011. С. 18–20.
3. Березовська Л. І., Смоляк М. А. Психологічні особливості адаптації школярів до навчання. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. С. 140–167.
4. Битянова М.Р. Адаптація дитини до школи: діагностика, корекція, педагогічна підтримка. 1997. 120 с.
5. Бондар В. І. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади: за і проти. *Дефектологія*. 2003. № 3. С. 25.
6. Бугера Ю. Ю. До проблеми соціальної адаптації дітей з розладами спектру аутизму засобами казкотерапії. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2018. С. 35–43.
7. Вавіна Л. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка. 2004. 152 с.
8. Воробей О. Місце дитини-аутиста в сучасному Українському суспільстві. 2012. С. 79–82.
9. Гладуш В. А. Інклюзивний освітній процес і волонтерство: досвід співпраці. *Електронне наукове фахове видання №3*. Біла Церква, 2014. URL: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2581
10. Гладуш В.А., Малеш В.І. Шкільна адаптація дітей з РАС. Університет менеджменту освіти. Київ, 2019. 18 с.
11. Дахбай Б Д., Мукан А. Т. Казкотерапія, як засіб розвитку мовлення у дошкільників. DOI: <https://fs01.vseosvita.ua/0100fipj-da85.pdf>.
12. Дубейко Л. О. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому закладі. 2013. № 3. С.17.

13. Дубовик К. В. Повторювальна та самостимулююча поведінка при розладах спектра аутизму у дітей. *Особлива дитина*. Том 19. № 2 (73). 2013. С. 17–19.
14. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. для ВНЗ. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
15. Єжова Т. Є. Альтернативна комунікація як засіб соціальної реабілітації дітей з особливими можливостями життєдіяльності . Електронний ресурс DOI: http://nbuv.gov.ua/jpdf/apenvlop_2011_8_11
16. Єнгаличева І. В. Казкотерапія як один із методів корекційно розвивальної роботи з педагогічно занедбаними учнями. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Вип. 25, 2019. С. 70–72.
17. Івахова О.М. Адаптація першокласників до навчання в школі. Методичний посібник. Віньківці, 2016. С. 60–68.
18. Ілляшенко Т.Д. Порушення адаптації дітей до навчання у школі та їх корекція у роботі шкільного психолога. Методичні рекомендації за наук. ред. В.Г. Панка. Київ, Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи. 2013. С. 50–63.
19. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя) : навч. посібник. Київ, 2008. 192 с.
20. Каут Н. М. Основи дефектології та логопедії : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2012 р. С. 372–374.
21. Кісельова Н. В. Особливості корекційної-педагогічної допомоги дітям з раннім дитячим аутизмом. *Таврійський вісник освіти*. № 4 (44). 2013. С. 149–153.
22. Колесова Г. Діагностика адаптації першокласників. Харків, 2010. С. 407–408.
23. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі. Тернопіль, 2010. С. 91–95.

24. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт». Авторський колектив : В. В. Тарасун; Т. О. Куценко; Т. В. Скрипник; І. М. Дуброва; В. П. Лощених; А. Л. Душка; І. Д. Риндер; І. В. Недозим / наук. кер. та заг. ред. Т. В. Скрипник. Київ, 2013. С. 111–134.
25. Корпач К. І. Психологічні особливості батьківського ставлення до дітей з аутизмом. Київ, 2010. С. 181–189.
26. Косарева Г. М. Характеристика діагностичного інструментарію для виявлення особливостей раннього розвитку дітей з розладами аутистичного спектру. *Наукові записи Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 5 (48), 2012. С. 147–150.
27. Косолапова К.О. Проблеми адаптації дітей з особливими потребами до навчання у школі. Луцьк, 2014. С. 41–48.
28. Коченгіна М. В. Використання художньої літератури для дітей у навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу. Науково-методичний посібник. Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2012. 180 с.
29. Коцур Н. Адаптація шестирічної дитини до школи. Київ 2008. С. 38–42.
30. Кравчук Л. С. Особливості шкільної адаптації першокласників. Львів. 2013. С. 4–6.
31. Крет Я. В. Рання корекція психомоторики дітей з аутизмом. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. *Розвиток*. 2007. Вип. 11. С. 7–8.
32. Крупник Г. А. Особливості психологічного супроводу адаптації першокласників до навчального процесу. 2014. С. 250–272 .
33. Купчак О. М. Система логопедичної корекції з дітьми із розладами пектру аутизм. *Актуальні питання корекційної освіти*. Вип. 2. 2011. С. 97–105.
34. Жданюк Л. О., Калініченко І. О. Методичні рекомендації щодо організації навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, психолого-педагогічний супровід. Полтава : ПОІППО, 2011. 44 с.

35. Лавріненко Л. І. Школа для кожного (окремі аспекти інклюзивної освіти). Навчально-методичний посібник для керівників закладів освіти, учителів та вихователів ЗДО, ГПД, шкіл-інтернатів, методистів. Чернігів : Чернігівський національний технологічний університет, 2017. С. 160–174.
36. Лебедєва С. О. Соціально-психологічна адаптація дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі школи [Електронний ресурс]. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови* : наук. метод. зб. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т спец. педагогіки. Київ, 2013. Вип. 4 (2). С. 218–228.
37. Логінова І. П. До проблем формування невербальних засобів комунікативної діяльності дітей з розладами спектру аутизму. *Логопедія*. № 2. 2012. С. 13–14.
38. Луценко І. В. Алгоритм роботи шкільного психолога щодо супроводу дітей у процесі їх адаптації до школи. Київ: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи. 2013. С. 120–125.
39. Максименко С.Д. Емоційний розвиток дитини. Київ : Мікро СВС, 2003. 112 с.
40. Максимова Н.Ю., Мілютіна К.Л., Піскун В.М. Основи дитячої патопсихології: навч. посібник. Київ, 1996. 464 с.
41. Маргулян І. Казкотерапія для малят. *Психолог*. № 28. 2007. С. 23–24.
42. Марінушкіна О. Діагностика шкільної дезадаптації дітей молодшого шкільного віку. *Шкільний світ*. № 41. 2008. С. 43–51.
43. Матвєєва М. Організація психологічного супроводу дітей з психофізичними вадами в умовах інклюзивного навчання. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. С. 30–52.
44. Миронова С. П. Готовність майбутніх вчителів до впровадження інклюзивної освіти Хмельницький. Хмельниц. ін-т соц. технологій ун-ту «Україна», 2012. С. 52–55.

45. Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвєєва М. П. Основи корекційної педагогіки. Навч.-метод. посіб. ; за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. 2010. 264 с.

46. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2016. С. 161–167.

47. Міщенко Н. І. Дитячий аутизм: особливі діти з особливими потребами. Тези за матеріалами доповіді І. А. Марценковського. 2007. С. 19.

48. Музичук О.О. Казка як засіб розвитку особистісних цінностей молодших школярів. *Проблеми сучасної психології*. №32. 2012. С.22–35.

49. Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Наказ МОН № 609 від 08.06.2018 року URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladi-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>

50. Про затвердження методичних рекомендацій щодо адаптаційного періоду для учнів першого класу у Новій українській школі. Наказ МОН України від 20.08.18 № 923. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/61778

51. Нікішина Л. Т. Психологічні особливості дітей з раннім дитячим аутизмом. *Аутизм та розлади аутистичного спектру у дітей. Питання та відповіді : VI міжрегіональна науково-практична конференція, 7 грудня 2011 р., м. Херсон*. Херсон, 2011. С. 52–57.

52. Островська К. О. Особливості інтелекту дітей з спектром аутистичних порушень. Збірник наукових праць інституту психології імені Г. С. Костюка НАПНУ. Том XIV. Ч. 6. 2012. С. 350–357.

53. Островська К. Особливості психологічної діагностики аутичних дітей у системі психологічного супроводу в умовах дошкільної установи. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vird_2013_29_31.

54. Островська К.О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. С. 110–112.
55. Павелків Р. В. Вікова психологія. Київ : Кондор, 2015. С. 46.
56. Пастернак А. В. Психолого-педагогічні особливості адаптації сучасних першокласників до навчання. Київ, 2021. URL: <file:///D:/%D0%97%D0%90%D0%93%D0%A0%D0%A3%D0%97%.pdf>.
57. Психологічна характеристика дітей при різних формах аномального розвитку. Електронний ресурс. MedicLab: 2012. URL: <http://mediclub.com.ua/index.php?newsid=30126>.
58. Рень Л. В. Використання методу казкотерапії у процесі адаптації дітей з особливими освітніми потребами до умов навчального закладу. Чернігів 2020 р. URL: <file:///D:/%D0%83%BA%D0%B8/Ren.pdf>.
59. Рибчинко Л. Культура громадянського суспільства як умова розвитку дітей з особливими освітніми потребами. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. Вип. 17. 2013. С. 19.
60. Синьов В. М. Мультидисциплінарний (медико-психолого-педагогічний) характер діагностики і корекції розвитку особистості при порушеннях процесу соціалізації. Матеріали методологічного семінару АПН України 19 березня 2008 р. Київ, 2008. С. 127–132.
61. Скрипник Т. В. Дослідження продуктивної взаємодії батьків з аутичною дитиною. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/anplov_2010_7_32
62. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму. Київ. 2010. 88 с.
63. Смерун Ю. А. Відповідність архітектурного простору психосоматичним особливостям дітей аутистів. 2013. С. 140–145.
64. Старжинська Л. Проблема розвитку мовлення у дітей з синдромом дитячого аутизму. *Вісник Інституту розвитку дитини : збірник наукових праць*. 2010. Вип. 7. С. 7–9.
65. Піроженко Т., Карабаєва І., Соловйова Л. Інструментарій оцінювання готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах

реформування української школи : методичні рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 36 с.

66. Гончаренко Т.П. Психологічний супровід школярів. Київ. 2005. 128 с.

67. Тарасун В, Хворова Г. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ. 2004. 103 с.

68. Ткаченко О. Дослідження емоційного компоненту адаптації першокласників до школи як показника ефективності реалізації в навчальному процесі принципів Нової Української Школи. Кривий Ріг, 2019. С. 29–33.

69. Хворова Г. М. Комплексна психолого-педагогічна технологія корекції розвитку активності дитини з аутизмом. Автореферат дисертації. Київ, 2010. 19 с.

70. Химко М. Б. Особливості проведення психологічної діагностики аутизму. Тернопіль. 2006. С. 385–389.

71. Хомко М. Б. Психологічні особливості батьківського ставлення до дітей з аутизмом. Київ. 2010. 24 с.

72. Чернецька О. Б. Особливості розвитку рухової сфери аутичних дітей. 2008. С. 166–168.

73. Чопік О. В. До проблеми актуальності стосунків в учнівському колективі інклюзивного класу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна.* Вип. 15. 2010. С. 431–435.

74. Щербаков О. В. Метод підтримки та допомоги у освітній діяльності людям з порушеннями розвитку нервової системи. 2012. С. 226–229.